

IZVJEŠTAJ O REALIZACIJI GODIŠNJEG PLANA RADA DRUŠTVA SA OGRANIČENOM ODGOVORNOŠĆU „FOND ZA INOVACIJE CRNE GORE“ ZA 2025. GODINU I PLAN RADA SA FINANSIJSKIM PLANOM ZA 2026. GODINU

I IZVJEŠTAJ O REALIZACIJI GODIŠNJEG PLANA RADA DRUŠTVA SA OGRANIČENOM ODGOVORNOŠĆU „FOND ZA INOVACIJE CRNE GORE“ PODGORICA ZA 2025. GODINU

Vlada Crne Gore je na sjednici održanoj 11. juna 2021. godine donijela Odluku o osnivanju Društva sa ograničenom odgovornošću Fond za inovacije Crne Gore („Službeni list CG“, broj 64/21). Fond je osnovan kao društvo sa ograničenom odgovornošću sa sjedištem u Podgorici, a na osnovu Zakona o inovacionoj djelatnosti („Službeni list CG“, broj 82/20).

Fond za inovacije Crne Gore, osnovan u septembru 2021. godine, predstavlja krovnu državnu instituciju u implementaciji mjera i programa inovacione politike namijenjene mikro, malom i srednjem preduzetništvu, kao i transferu tehnologija od naučno-istraživačkih institucija ka privredi. Ključni cilj Fonda je da kroz prodizanje inovativnosti crnogorske privrede, podstakne ekonomski rast i konkurentnost Crne Gore. U protekle četiri godine Fond za inovacije Crne Gore rastao je zajedno sa zajednicom koju podržava.

Na osnovu člana 8 stav 1 al. 2 i 3 Odluke o osnivanju Društva sa ograničenom odgovornošću „Fond za inovacije Crne Gore“ Podgorica („Službeni list Crne Gore“, br. 064/21 i 047/22), Osnivač, odnosno Vlada Crne Gore, usvaja godišnji Izvještaj o realizaciji godišnjeg plana rada Društva i daje saglasnost na godišnji plan rada Društva i godišnji finansijski plan Društva.

Finansijska sredstva Fonda u 2025. godini obezbijedena su u skladu sa Zakonom o budžetu Crne Gore za 2025. godinu („Službeni list Crne Gore“, br. 124/23 i 86/24). Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija je na osnovu Rješenja broj: 11/2-03633/25-5024/2 u 2025. godini u cjelosti isplatilo iznose namijenjene operativnom budžetu i programima podrške razvoju inovacija koje implementira Fond, u iznosu od ukupno 2.900.000,00 eura, i to:

- 2.400.000,00 eura za realizaciju programskih linija podrške inovacionoj zajednici, i
- 500.000,00 eura za namjene operativnih troškova Fonda.

Fond za inovacije Crne Gore je u protekloj godini ostvario značajne rezultate. Tokom 2025. godine uspješno je implementirano 6 programa podrške i dvije strateške inicijative koji su podržavali razvoj inovativnih ideja i bili namijenjeni svim akterima inovacionog ekosistema. Svi programi Fonda imaju za cilj podsticanje inovativnosti crnogorske privrede i doprinos ekonomskom rastu i konkurentnosti Crne Gore.

Tokom 2025. godine, Fond je ugovorio finansiranje 108 projekata ukupne vrijednosti preko 4,1 miliona EUR.

Istovremeno, međunarodna saradnja ostala je jedan od strateških pravaca djelovanja Fonda. Učešće u projektima u okviru Interreg programa Evropske unije, kao i saradnja sa UNDP, UNECE, Svjetskom bankom i brojnim partnerima, dodatno su ojačali kapacitete Fonda i vidljivost crnogorskog inovacionog ekosistema.

Paralelno sa jačanjem domaćih programa, Fond je tokom 2025. godine pokrenuo i dvije nove strateške inicijative. Prva se odnosi na uspostavljanje Regionalnog akceleratora za održivost i

vještačku inteligenciju, usmjerenog na podršku startupovima iz Crne Gore i regiona, dok se druga odnosi na GovTech program, namijenjen razvoju inovativnih rješenja u javnom sektoru.

U nastavku slijede informacije Programskih linija:

- U okviru **Programske linije za jačanje inovativnosti mikro, malih i srednjih preduzeća** predmet samog programa je obezbjeđivanje podrške mikro, malim i srednjim preduzećima (MMSP), uključujući i startup preduzeća u zrelijoj fazi, koja razvijaju inovacije za koje postoji potreba na tržištu. Cilj Programa je povećanje inovativnosti MMSP uvođenjem procesnih inovacija ili stvaranjem novih ili poboljšanih tržišno orijentisanih proizvoda, usluga ili tehnologija. Opredijeljeni budžet je iznosio 1.200.000 eura, a sufinansiranje Fonda od 50.000 do 200.000 eura po projektu. Programskom linijom su se podržavali projekti čiji je nivo tehnološke zrelosti bio izvan faze dokazivanja koncepta, ali koji još uvijek nijesu bili spremni za tržište, odnosno projekti čiji se nivo tehnološke spremnosti nalazio u rasponu TRL 5–TRL 8, u fazi eksperimentalnog razvoja. Javni poziv bio je otvoren u periodu od 23. aprila do 16. juna 2025. godine i zabilježio je značajno interesovanje inovativnih preduzeća, sa ukupno 86 pristiglih prijava. Na osnovu sumiranih ocjena iz oba kruga evaluacije, 14 projekata predloženo je za finansiranje, od čega 10 projekata iz oblasti informaciono-komunikacionih tehnologija, 3 projekta iz oblasti energije i održive životne sredine, dok 1 projekat pripada ostalim oblastima. Ukupan budžet inicijalno opredijeljen za ovaj Javni poziv iznosio je 1.200.000,00 EUR. Međutim, usljed većeg broja kvalitetnih projekata predloženih za finansiranje od strane Ekspertske komisije, budžet Javnog poziva je povećan na 2.435.454,15 EUR. Razlika između inicijalno dostupnih i ugovorenih sredstava obezbijedena je kroz inicijativu Jačanje postojećih programa Fonda, u okviru Plana razvoja inovacionog ekosistema, korišćenjem sredstava iz Programa ulaganja od posebnog značaja za privredni i ekonomski interes Crne Gore za 2025. godinu.
- Javni poziv za dodjelu grantova za **podršku ranoj fazi razvoja startupova** bio je otvoren od 23. aprila do 3. juna 2025. godine. Cilj Programa je unapređenje startup zajednice u Crnoj Gori kroz finansijsku i mentorsku podršku, a program podržava startup projekte koji razvijaju inovativne proizvode s visokim potencijalom rasta na tržištu u raznim oblastima, uključujući i prioritetna područja pametne specijalizacije. Ukupna vrijednost poziva iznosila je 400.000 EUR, pri čemu je vrijednost pojedinačnog granta do 35.000 EUR (30.000 EUR za finansijsku podršku i 5.000 EUR za mentorsku podršku). Do isteka roka, na Javni poziv pristiglo je 111 prijava, od kojih je nakon administrativne provjere 92 upućeno na međunarodnu evaluaciju. Na osnovu procjene komisije, za finansiranje je preporučeno 13 projekata nakon čega je jedan tim odustao od sprovođenja projekta pa je na kraju potpisano 12 ugovora ukupne vrijednosti 390.789,40 EUR. Budžet poziva iznosio je 400.000,00 EUR. Korisnici grantova imaju šest mjeseci za realizaciju projektnih aktivnosti. Tokom tog perioda, dodijeljeni mentori pružaju podršku u pravcu tržišne usmjerenosti, podizanju tehnološke spremnosti kroz razvoj prototipa, MVP-a ili pilot proizvoda, kao i u formulisanju održivog poslovnog modela. Mentorska podrška uključuje i pripremu za sljedeće faze prikupljanja sredstava.
- Javni poziv za **provjeru inovativnog koncepta** Fond za inovacije Crne Gore objavio je 23. aprila, a bio je otvoren do 13. juna 2025. godine. Cilj ovog programa je podrška inovacijama u najranijim fazama istraživanja, kako bi se dokazala ostvarivost novih procesa ili tehnologija i njihov potencijal za komercijalnu primjenu. Program podržava inovacije u ranoj fazi istraživanja, kako bi se osigurao predkomercijalni kapital za tehničku i komercijalnu provjeru inovativnog koncepta, te jačanje kapaciteta i sposobnosti privatnog

sektora i naučno-istraživačkih institucija za istraživanje, razvoj i inovacije. Program podržava projekte koji imaju ranu fazu tehnološke spremnosti, od TRL3 do TRL4. Fond je za ovaj program predvidio ukupan budžet za podršku projektima u iznosu od 400.000 EUR. Minimalan iznos podrške po projektu iznosio je 20.000 EUR, dok je maksimalan predviđeni iznos bio 40.000 EUR. Na Javni poziv pristiglo je 40 prijava, od kojih je 30 ispunilo administrativne kriterijume i bilo upućeno na međunarodnu evaluaciju. Zbog većeg broja projekata koje je Ekspertska komisija predložila za finansiranje, ukupan budžet Javnog poziva povećan je na 691.103,79 eura čime je omogućeno finansiranje 19 inovativnih projekata. Razlika između inicijalno dostupnih i ugovorenih sredstava nadomještena je kroz inicijativu Jačanje postojećih programa Fonda, u okviru Plana razvoja inovacionog ekosistema, korišćenjem sredstava iz Programa ulaganja od posebnog značaja za privredni i ekonomski interes Crne Gore za 2025. godinu.

- Javni poziv za **dodjelu inovacionih vaučera** bio je otvoren u periodu od 23. aprila do 19. decembra 2025. godine i bio je otvoren do utroška sredstava. Cilj Javnog poziva bio je da se privrednim društvima omogući pristup ugovorenim stručnim uslugama naučnoistraživačkih ustanova i drugih relevantnih subjekata, radi testiranja, ispitivanja, validacije, razvoja novih ili unapređenja postojećih proizvoda i usluga, kao i korišćenja ekspertskih tehničkih znanja u procesu razvoja inovacija. Tokom trajanja poziva pristiglo je 30 prijava, od kojih je 14 inovacionih vaučera odobreno za finansiranje. Ukupna vrijednost Javnog poziva iznosila je 150.000 eura dok je za 14 vaučera utrošeno ukupno 123.442,58 eura, čime ova programska linija nije u potpunosti utrošena.
- Javni poziv za **programsku liniju podsticanje inovacione kulture** bio je otvoren u periodu od 23. aprila do 26. maja 2025. godine. Opšti cilj ovog programa je ostvarenje kontinuiranog doprinosa rastu konkurentnosti Crne Gore i izgradnji ekonomije zasnovane na inovacijama i znanju. Ova programska linija realizovana je sa planiranim budžetom od 100.000 eura, a njen osnovni cilj je kontinuirani doprinos konkurentnosti Crne Gore i razvoju ekonomije zasnovane na inovacijama i znanju. Maksimalni iznos finansijske podrške po pojedinačnoj prijavi iznosio je 8.000 eura. Na javni poziv pristiglo je ukupno 50 projektnih prijava, od čega je 41 upućena na evaluaciju koju je sprovedla Interna komisija Fonda, u skladu sa Pravilnikom o evaluacionom procesu. Nakon evaluacije, Komisija je pozitivno ocijenila 22 projekta, a zahvaljujući obezbjeđivanju dodatnih sredstava omogućeno je finansiranje 21 projekta u ukupnom iznosu od 165.523,04 eura. Razlika između inicijalno dostupnih i ugovorenih sredstava nadomještena je kroz inicijativu Jačanje postojećih programa Fonda, u okviru Plana razvoja inovacionog ekosistema, korišćenjem sredstava iz Programa ulaganja od posebnog značaja za privredni i ekonomski interes Crne Gore za 2025. godinu.
- Javni poziv za realizaciju **edukacija u oblastima pametne specijalizacije** je otvoren 23. aprila 2025, sa rokom za dostavu projektnih prijedloga do 26. maja 2025. godine. Sa planiranim budžetom od 150.000 eura, ovaj program ima za cilj kontinuirani doprinos jačanju konkurentnosti Crne Gore i razvoju ekonomije zasnovane na inovacijama i znanju. Kroz ovu programsku liniju predviđeno je angažovanje istaknutih profesionalaca, naučnika, inovatora i preduzetnika iz zemlje i inostranstva, koji će realizovati edukativne programe usmjerene ka unaprjeđenju znanja i vještina mladih, učenika, studenata, istraživača i profesionalaca. Maksimalni iznos podrške po projektu iznosi 10.000,00 eura. Na poziv je pristiglo 65 prijava, od kojih je 50 upućeno na evaluaciju koju je sprovedla Interna komisija Fonda, u skladu sa Pravilnikom o evaluacionom procesu. Nakon evaluacije, pozitivno je ocijenjeno 43 projekta. Konačna odluka o finansiranju donijeta je na osnovu rang liste koju je predložila Komisija, nakon sprovedenih pregovora o budžetu

i provjere ispunjenosti svih administrativnih uslova neophodnih za potpisivanje ugovora. Zahvaljujući obezbjeđivanju dodatnih sredstava, omogućeno je ugovaranje 28 projekata, u ukupnom iznosu od 269.658,96 eura. Razlika između inicijalno dostupnih i ugovorenih sredstava nadomještena je kroz inicijativu Jačanje postojećih programa Fonda, u okviru Plana razvoja inovacionog ekosistema, korišćenjem sredstava iz Programa ulaganja od posebnog značaja za privredni i ekonomski interes Crne Gore za 2025. godinu.

- Realizacija aktivnosti u 2025. godini na osnovu Programa i Javnog poziva za **podsticanje inovacija u funkciji energetske efikasnosti u industriji** za 2024. godinu. Fond za inovacije Crne Gore raspisao je 1. oktobra 2024. godine Javni poziv za učešće u Programu za podsticanje inovacija u funkciji energetske efikasnosti u industriji za 2024. godinu. Riječ je o zajedničkom programu Ministarstva ekonomskog razvoja, Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija i Ministarstva energetike, koji implementira Fond za inovacije Crne Gore, a čiji je fokus na unapređenju energetske efikasnosti u prerađivačkoj industriji, uz upotrebu savremenih tehnologija. Program odslikava sinergiju politike inovacija, industrijske politike i energetske politike sa prioritetima Strategije pametne specijalizacije (S3), pozicionirajući se kao jedna od ključnih S3 inicijativa i potvrda da kada je u pitanju podrška države, kvalitetna koordinacija sektorskih politika kroz kontinuiranu međuresornu saradnju uvijek kreira dodatnu vrijednost za privredu. Ukupan budžet opredijeljen za realizaciju Programa za unapređenje energetske efikasnosti u industriji za 2024. godinu iznosio je 2.300.000,00 €, a sredstva za realizaciju Programa podržana su iz dva izvora, i to: Nacionalni budžet – Ministarstvo ekonomskog razvoja, u iznosu od 1.177.140,02 € i Preostala neutrošena sredstva po osnovu Programa iz 2023. godine, u ukupnom iznosu od 1.122.859,98 € (Tekuća budžetska rezerva - IPA III paket direktne budžetske podrške EK Crnoj Gori za prevazilaženje energetske krize, preostala sredstva od 1.500.000,00 €, koja su prenijeta Fondu za inovacije Crne Gore). Na osnovu konačne ocjene svih projektnih prijedloga formirana je rang lista od 14 projekata koji su predloženi za finansiranje. Fond za inovacije je, uvažavajući stav i preporuke Komisije za evaluaciju projektnih prijava, uspješno sproveo pregovore i potpisao svih 14 projekata u periodu jun – septembar 2025. godine, uz ukupnu vrijednost podrške u iznosu od 2.202.070,79 €.

Važan dodatni izvor finansiranja inovacija u Crnoj Gori jeste Program ulaganja od posebnog značaja za privredni i ekonomski interes Crne Gore. Vlada Crne Gore je ovim programom omogućila dodatna sredstva na osnovu jasno definisanih pravila kojima se uređuje mehanizam programa ekonomskog državljanstva kroz koji je svaki aplikant bio je u obavezi da, između ostalog, položi 100.000 eura na escrow račun za razvoj inovacionog ekosistema u Crnoj Gori. U skladu sa navedenom procedurom, tokom 2022. godine, za vrijeme trajanja programa, potpisana su 432 escrow ugovora, čiji su potpisnici aplikant, Escrow agent i Fond za inovacije Crne Gore, a sa escrow računa su na žiro-račun Fonda prenesena su sredstva u ukupnom iznosu od 31.200.000 eura. U cilju korišćenja ovih sredstava, Fond je Vladi Crne Gore podnio predlog za 2025. godinu. Vlada je na sjednici održanoj 15. maja razmotrila i dala saglasnost na „Plan razvoja inovacionog ekosistema korišćenjem sredstava iz Programa ulaganja od posebnog značaja za privredni i ekonomski interes Crne Gore – Predlog za 2025. godinu“ koji je podnio Fond. Fond je u tom Planu iznio tri inicijative usmjerene na sistemsku podršku inovativnim kompanijama u svim fazama razvoja, podsticanje saradnje između javnog i privatnog sektora u razvoju digitalnih rješenja kao i stvaranje novih mogućnosti za internacionalizaciju i privlačenje investicija u oblasti održivosti i vještačke inteligencije kroz kreiranje regionalnog akceleratora. Predloženo je da se kroz navedene tri inicijative tokom 2025. godine pokrenu aktivnosti ukupne vrijednosti 6 miliona eura. Takođe, Vlada Crne Gore je na sjednici održanoj 11. septembra 2025. godine dala

saglasnost na Informaciju o korišćenju sredstava iz Programa ulaganja od posebnog značaja za privredni i ekonomski interes Crne Gore sa Predlogom nacionalnog doprinosa za sprovođenje projekta „Podsticanje investicija u Crnoj Gori – Accelerating Investment in Montenegro (AIM) koju je dostavilo Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija. Fond je zadužen za obezbjeđenje 990.000 EUR za sprovođenje aktivnosti navedenog projekta. Na ovaj način je od raspoloživih 31.200.000 eura tokom 2025. godine rezervisano 6.990.000 eura za sprovođenje navedene 4 inicijative. Procedure za realizaciju predviđenih aktivnosti i programa su pokrenute tokom 2025. godine, a sredstva će biti ugovorena tokom 2025. i 2026. godine.

U nastavku slijedi više informacija o Programskim linijama za koje su rezervisana sredstva u 2025. godini iz Programa ulaganja od posebnog značaja:

- **Regionalni akcelerator za održivost i vještačku inteligenciju AI (1.500.000,00 €)** – Fond je u julu 2025. raspisao tender za izbor partnera za sprovođenje aktivnosti novog Regionalnog akceleratora za održivost i vještačku inteligenciju (AI). Tender je objavljen na platformi CEJN. Ova inicijativa se finansira kroz Program ulaganja od posebnog značaja za privredni i ekonomski interes Crne Gore, a za njegovu implementaciju obezbijedena su sredstva u iznosu od 1.500.000 eura sa PDV-om. Na tender su se prijavila četiri međunarodna konzorcijuma i tenderska procedura u vezi donošenja konačne odluke je u toku. Regionalni akcelerator za održivost i AI osmišljen je da pruži podršku tehnološkim kompanijama u ranoj fazi razvoja sa visokim potencijalom rasta. Cilj je da se startapovima iz Crne Gore, kao i onima iz regiona koji budu željeli da presele svoje poslovanje u Crnu Goru, omogući brži rast kroz strukturirane procese podrške. Izabrani partner će, u saradnji sa Fondom, razviti i sprovesti sve faze programa – od promocije i selekcije startapova, preko obuka i mentorstva, do povezivanja sa međunarodnim investitorima i obezbjeđivanja podrške nakon završetka programa. Ova inicijativa ima ambiciju da pozicionira Crnu Goru kao regionalni centar za inovacije, da privuče talente i investicije, ojača domaću privredu i stvori uslove za razvoj inovativnih kompanija koje će moći da djeluju i rastu na globalnom nivou.
- **GovTech program podrške javnom sektoru (2.000.000,00 €)** – Program GovTech ima za cilj da utiče na značajno ubrzanje digitalne transformacije javnog sektora i uvođenje jednostavnije i efikasnije državne administracije. Ova inicijativa je kreirana u saradnji sa Ministarstvom javne uprave, kako bi se što bolje definisali prioriteti koje Vlada prepoznaje u ovom domenu i kako ne bi došlo do preklapanja aktivnosti koje se finansiraju. Cilj Programa je da podstakne institucije javnog sektora da koriste savremene tehnologije za unaprjeđenje pružanja usluga i efikasnosti poslovanja. Ovim programom, Fond za inovacije omogućava javnim institucijama da koriste savremene tehnologije kako bi poboljšale svoje usluge i efikasnije odgovarale na potrebe građana. Ovaj program sastoji se iz dvije faze. U prvoj fazi preduzeća i institucije iz javnog sektora kandiduju izazove sa kojima se suočavaju, a za koje na tržištu nije dostupno adekvatno rješenje, a moglo bi se naći kroz neki inovativni pristup i projekat. Dok u drugoj fazi Fond raspisuje poziv sa odabranim izazovima, a inovativne kompanije i naučnoistraživačke ustanove podnose prijave sa inovativnim rješenjima za konkretne izazove, izabrane u prvoj fazi. Fond za inovacije Crne Gore objavio je listu odobrenih izazova u okviru I faze GovTech programa, po Javnom pozivu raspisanom 1. septembra 2025. godine. Poziv je bio otvoren do 10. oktobra 2025. godine, a ukupno je pristigla 91 prijava. Nakon administrativne provjere i evaluacije, 76 izazova je odabrano za dalju razradu u II fazi, 12 je odbijeno, dok 3 prijave nijesu ispunile administrativne uslove. Odobreni izazovi su predmet Javnog poziva za II fazu realizacije Programa, otvorenog 2. februara 2026. godine, u okviru koje je predviđena dodjela grantova za razvoj i testiranje rješenja. Odobravanje izazova u I fazi ne podrazumijeva automatsko finansiranje, već će projekti u II fazi biti evaluirani od strane

međunarodne Komisije na osnovu unaprijed definisanih kriterijuma. Ugovaranje grantova se očekuje sredinom 2026. godine.

- **Jačanje postojećih programa Fonda (2.500.000,00 €)** – Fond je obezbijedio dodatna sredstva za pravovremenu podršku projektima u svim fazama razvoja, u ovom slučaju kroz postojeće programe, kako bi, u slučaju većeg broja pozitivno ocijenjenih projekata mogao povećati budžet i na taj način finansirati projekte za koje nema dovoljno sredstava iz budžeta programa. Time Fond ujedno utiče i povećava regionalnu konkurentnost programa i na taj način privlači regionalni startupove sa najvećim potencijalom rasta da svoje poslovanje presele u Crnu Goru, a sve u cilju obezbijedivanja boljih uslova za rast inovacija, jačanje privrede i privlačenje investicija. Preostala neutrošena sredstva iskoristiće se za ugovaranje pozitivno ocijenjenih projekata u slučaju prekoračenja budžeta u okviru tekućeg GovTech programa, kao i za dopunu sredstava za ugovaranje projekata koji će biti realizovani kroz nove pozive u narednom periodu.
- **Projekat „Podsticanje investicija u Crnoj Gori“ Agencija za investicije Crne Gore (990.000,00 €)** – Vlada Crne Gore je na sjednici održanoj 11. septembra 2025. godine dala saglasnost na Informaciju o korišćenju sredstava iz Programa ulaganja od posebnog značaja za privredni i ekonomski interes Crne Gore sa Predlogom nacionalnog doprinosa za sprovođenje projekta „Podsticanje investicija u Crnoj Gori – Accelerating Investment in Montenegro (AIM) koju je dostavilo Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija. Projekat Accelerating Investment in Montenegro (AIM) sprovodi Agencija za investicije Crne Gore, a kofinansiran je od strane Evropske unije. Ovaj projekat ima za cilj privlačenje stranih investicija, jačanje konkurentnosti domaće privrede i unaprijeđenje regulatornog okvira.

Međunarodna i međuinstitucionalna saradnja: Što se tiče međunarodne saradnje Fond se tokom 2025. godine fokusirao na dalje saradnje sa regionalnim i evropskim partnerima, kao i pripremi aplikacija kao i na realizaciji međunarodnih projekata prvenstveno u području istraživanja i inovacija. Fond intenzivno učestvuje u projektima koji doprinose jačanju inovacionog ekosistema Crne Gore kroz prekograničnu saradnju. U prošloj godini Fond je bio uključen u realizaciji tri međunarodna projekta podržana kroz EU Interreg IPA inicijative: Innovablue (IPA ADRION), Robonet (IPA HR-BiH-ME) i Net4Green (IPA South Adriatic).

Pred navedenih projekata, Fond je sa partnerima iz regiona tokom 2025. godine prijavio kao partner za podršku 4 nova međunarodna projekta u sklopu EU Interreg IPA inicijativa i programa, čiji rezultati će biti poznati tokom 2026. godine. Fond za inovacije je pridružen član EIT Water međunarodnog konzorcijuma koji okuplja 50 partnera iz 24 evropske države, uključujući vodeće univerzitete, istraživačke institute, industrijske kompanije, luke, organizacije civilnog sektora i inovacione mreže. Formiranje EIT Water kao snažne evropske mreže zasnovane na povezivanju istraživanja, obrazovanja i inovacija, predstavlja važan korak ka razvoju evropskog pristupa upravljanju vodenim resursima, jačanju otpornosti ekosistema i razvoju inovacija. Kroz projekat pod nazivom „Izgradnja efikasnog održivog i transformativnog javnog sektora (BEST-javni sektor) u Crnoj Gori“, koji se implementira uz finansijsku podršku EU Reformskog instrumenta, a realizuje ga Svjetska banka, sprovedene su različite aktivnosti tokom godine usmjerene na osnaživanje Fonda i korisnika programskih linija Fonda kroz edukaciju, mentorstvo i povezivanje sa investitorima. Takođe, nastavljena je saradnja sa Ekonomskom komisijom UN-a za Evropu (UNECE), koja predstavlja multilateralnu platformu i olakšava ekonomsku integraciju i saradnju među članicama, promoviše održivi razvoj i ekonomski prosperitet dijalogom o politikama, pregovaranju o međunarodnim pravnim instrumentima, razvoju regulativi i normi, razmjeni i primjeni najboljih praksi, kao i ekonomskim i tehničkim ekspertizama i tehničkoj saradnji za zemlje u tranziciji.

Fond je u protekloj godini intenzivno radio na regionalnoj saradnji i kroz niz događaja omogućio našoj inovativnoj zajednici prenos iskustva i znanja o investiranju u startup preduzetnike. Takođe, niz aktivnosti je sproveden u dijelu formiranja mreže kontakata sa biznis anđelima i fondovima rizičnog kapitala (Venture capital) u cilju promovisanja crnogorskog startup ekosistema i podsticanja alternativnih načina finansiranja startup preduzeća iz Crne Gore.

Promotivne i edukativne aktivnosti: Fond za inovacije Crne Gore aktivno je učestvovao u promociji inovacija i nauke tokom 2025. godine, koristeći različite formate događaja i kanale komunikacije kako bi podržao i informisao inovacionu zajednicu. U skladu sa misijom unapređenja kvaliteta i dostupnosti obrazovanja kroz digitalizaciju i inovativne metode, ranije pokrenuti projekat uvođenja robota dobio je novu fazu i prerastao u projekat „Robotika za najmlađe“. Pokrenuta je web platforma www.robotikazanajmladje.me i otvoren Instagram nalog programa, koji su postali glavni komunikacioni kanali za informisanje i uključivanje javnosti. Objave na društvenim mrežama bilježile su visoku posjećenost, u prosjeku preko 200.000 pregleda mjesečno i oko 200 podijeljenih sadržaja u periodu od dva mjeseca.

Pored programskih aktivnosti, Fond je tokom 2025. godine imao zapaženu ulogu i u javnim i međunarodnim događajima. Tokom zvanične posjete predsjednika Republike Estonije Alara Karisa Crnoj Gori, 6. juna u Podgorici, predsjednik Estonije posjetio je Fond za inovacije Crne Gore i NTP gdje je održan događaj posvećen saradnji u oblasti digitalne transformacije i inovacija. Događaj je okupio predstavnike institucija, inovacione zajednice, startup ekosistema i akademske zajednice i predstavlja dodatni doprinos jačanju međunarodne saradnje u oblasti digitalne transformacije, inovacija i razvoja savremenih politika u oblasti elektronske uprave, obrazovanja i tehnološkog razvoja. Tokom 2025. godine Fond za inovacije Crne Gore imao je aktivnu ulogu u jačanju inovacionog ekosistema kroz organizaciju i učešće na brojnim panelima, radionicama, info danima i međunarodnim događajima. U okviru međunarodne saradnje, Fond je kao partner u projektu NET4GREEN ugostio partnere iz Italije i Albanije u Podgorici, gdje je organizovan obilazak Naučno-tehnološkog parka i prezentacija aktivnosti Fonda i crnogorskog inovacionog ekosistema, uz razgovore o zajedničkim inicijativama i planiranju daljih aktivnosti. U okviru istog projekta organizovana je i radionica „Mapiranje potreba i izazova mladih i žena u eko-preduzetništvu“, tokom koje su identifikovane ključne prepreke i potrebe u oblasti razvoja eko-preduzetništva, sa fokusom na edukaciju, mentorstvo, institucionalnu podršku i umrežavanje.

Tokom godine Fond je prepoznat za svoj doprinos razvoju tehnološke zajednice i promociji inovacija, te je dobitnik nagrade „Tech Voice of Montenegro“ na manifestaciji Game Changer Montenegro Awards, što predstavlja potvrdu značaja rada Fonda i podsticaj za dalji razvoj aktivnosti u oblasti podrške inovacijama. U komunikacionom smislu, tokom 2025. godine aktivnosti na društvenim mrežama vođene su kroz ujednačen i koordinisan pristup, uz plansku distribuciju sadržaja prilagođenog formatu i publici svake platforme. Fokus komunikacije bio je na promociji programa i javnih poziva, predstavljanju rezultata rada Fonda i jačanju vidljivosti inovacionog ekosistema. LinkedIn je imao centralnu ulogu u komunikaciji sa profesionalnom i institucionalnom publikom, uz snažan rast vidljivosti i zajednice pratilaca, čime je dodatno učvršćen kao ključni kanal za informisanje relevantnih aktera. Instagram je služio kao glavni kanal za kontinuiranu i vizuelnu komunikaciju sa širom javnošću, uz intenzivnu produkciju sadržaja i stabilan rast interesovanja publike dok je Facebook je korišćen kao dopunski kanal. Ukupni rezultati potvrđuju da su društvene mreže imale jasno definisane i komplementarne uloge, uz kontinuirani rast vidljivosti aktivnosti Fonda. Fond je tokom godine bio aktivno prisutan i u medijima, kroz gostovanja na televiziji, radiju, online portalima i u štampanim medijima.

Saopštenja za javnost su redovno distribuirana, čime su relevantne informacije bile dostupne široj javnosti. Kombinacija prisustva u medijima i online komunikacije omogućila je Fondu za inovacije Crne Gore da tokom 2025. godine efikasno promoviše inovacije i nauku i doprinese jačanju inovacionog ekosistema.

Finansijski aspekti poslovanja: U skladu sa Planom rada i finansijskim planom za 2025. godinu, Fond za inovacije je raspolagao ukupnim prihodima iz Nacionalnog budžeta za 2025. godinu u iznosu od 2.900.000,00 €. Od navedenog iznosa 2.400.000,00 € opredijeljeno je za podršku inovativnoj zajednici, dok je za potrebe operativnog poslovanja i obavljanje usluga od opšteg ekonomskog interesa, namijenjeno 500.000,00 €. Pored prihoda iz Nacionalnog budžeta, Vlada Crne Gore je na sjednici održanoj 15.05.2025. godine dala saglasnost na „Plan razvoja inovacionog ekosistema korišćenjem sredstava iz Programa ulaganja od posebnog značaja za privredni i ekonomski interes Crne Gore - Predlog za 2025. godinu“, koji je podnio Fond za inovacije Crne Gore. Na taj način, Fond je obezbijedio sredstva za pokretanje dodatnih aktivnosti u ukupnoj vrijednosti od 6.000.000,00 €. Tokom prethodne godine, iz ukupnih navedenih sredstava koja su bila raspoloživa Fondu, finansirano je šest programskih linija podrške inovativnoj zajednici, za čiju realizaciju je izdvojeno 4.075.971,92 €, od čega je isplaćeno 1.429.193,13 €, a preostali iznos sredstava će biti realizovan tokom 2026. godine. Za troškove operativnog poslovanja opredijeljeno je 550.000,00 € (500.000,00 € obezbijedeno iz budžeta, a 50.000,00 € iz sredstava odobrenih kroz „Plan razvoja inovacionog ekosistema korišćenjem sredstava iz Programa ulaganja od posebnog značaja za privredni i ekonomski interes Crne Gore – Predlog za 2025. godinu“). Operativni troškovi realizovani su u iznosu od 532.183,95 €, odnosno 97%. Poslovna godina je završena pozitivnim rezultatom u iznosu od 2.903,63 €.

Na osnovu memoranduma i ugovora o poslovno tehničkoj saradnji koju je Fond za inovacije Crne Gore potpisao sa Centralnom bankom Crne Gore i Ministarstvom prosvjete, nauke i inovacija u okviru nacionalnog projekta „Robotići za najmlađe“, u toku 2025. godine je na račun Fonda za inovacije uplaćeno 62.299,74 € od strane Centralne banke Crne Gore, za potrebe realizacije predmetnog projekta. Fond je navedena sredstva iskoristio za sprovođenje ugovorenih aktivnosti, među kojima su: nabavka robota za sve osnovne škole, organizacija obuka za sve trenere i učitelje i organizacija takmičenja.

Vlada Crne Gore je na sjednici održanoj 11. septembra 2025. godine dala saglasnost na Informaciju o korišćenju sredstava iz Programa ulaganja od posebnog značaja za privredni i ekonomski interes Crne Gore, sa Predlogom nacionalnog doprinosa za sprovođenje projekta „Podsticanje investicija u Crnoj Gori – Accelerating Investment in Montenegro (AIM), koju je dostavilo Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija. Fond je zadužen za obezbjeđenje 990.000 € za sprovođenje aktivnosti iz navedenog projekta. U 2025. godini, po osnovu istog isplaćeno je 396.000 €.

II PLAN RADA S FINANSIJSKIM PLANOM DRUŠTVA SA OGRANIČENOM ODGOVORNOŠĆU „FOND ZA INOVACIJE CRNE GORE“ PODGORICA ZA 2026. GODINU

Zakonom o budžetu za 2026. godinu opredijeljena sredstva za Fond za inovacije Crne Gore utvrđena su kod: Org. kod 40701 – Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, Program 15 037 Inovacije i tehnološki razvoj, Potprogram 15 037 003 Podrška razvoju inovacione infrastrukture i inovacioni programi Fonda za inovacije, Aktivnost 15 037 003 002 Podrška Fonda za inovacije, Stavka 431-9 Ostali transferi institucijama, iznos 3.000.000,00 € i to:

- 2.500.000,00 € za programske linije Fonda za inovacije Crne Gore i
- 500.000,00 € za operativne troškove poslovanja.

U skladu sa definisanim Programom, Fond će u 2026. godini svoje primarne aktivnosti usmjeriti na sprovođenje svojih ranije uspostavljenih programa podrške, kao i aktivnosti koje su podržane kroz Program ulaganja od posebnog značaja za privredni i ekonomski interes Crne Gore. Pored efikasnog sprovođenja programskih šema finansiranja, jedan važan segment aktivnosti odnosi se na intenziviranje međunarodne i regionalne saradnje i učestvovanje u međunarodnim inicijativama i projektima.

Fond planira implementirati šest programa podrške iz nacionalnog budžeta predviđenog za tekuću godinu. Svaka od ovih programskih linija osmišljena je sa fokusom na specifične ciljeve koji se žele postići.

Programske linije kojima će Fond sprovesti tokom 2026. godine su:

1. Program za jačanje inovativnosti mikro, malih i srednjih preduzeća (Ukupan budžet: 1.3000.000,00 €, trajanje programa: 12 – 36 mjeseci);
2. Provjera inovativnog koncepta – PoC (Ukupan budžet: 500.000,00 €, trajanje programa: najmanje 4, a najviše 12 mjeseci);
3. Podrška ranoj fazi razvoja startupova (Ukupan budžet: 400.000,00 €, trajanje programa: 6 - 9 mjeseci);
4. Podsticanje inovacione kulture (Ukupan budžet: 100.000,00 €, trajanje programa: obaveza sprovođenja aktivnosti do 31. marta 2027. godine);
5. Realizacija edukativnih programa u oblastima pametne specijalizacije (Ukupan budžet: 200.000,00 €, trajanje programa: obaveza sprovođenja aktivnosti do 31. marta 2027. godine); i
6. Program za finansiranje inovativnih rješenja u javnom sektoru – GovTech program (Programom za nauku i inovacije 2026–2030 predviđeno je da se iz sredstava Programa ulaganja od posebnog značaja u 2026. godini realizuje novi Gov Tech program za finansiranje inovativnih rješenja u javnom sektoru. Planirana su sredstva ukupne vrijednosti od 2 miliona eura, koji će biti pokrenut u drugoj polovini 2026. godine).

Prvih pet programskih linija finansiraju se iz nacionalnog budžeta preko Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija Crne Gore u ukupnom iznosu od 2.5M eura, dok je za šesti program GovTech opredijeljen iznos od 2M eura iz Programa ulaganja od posebnog značaja za privredni i ekonomski interes Crne Gore. Preduslov za realizaciju planiranih aktivnosti predviđenom dinamikom jeste usvajanje Plana rada najkasnije u aprilu i da sredstva predviđena budžetom za realizaciju ovih aktivnosti budu stavljena Fondu na raspolaganje prije raspisivanja javnih poziva. Ukoliko dođe do vanrednih okolnosti na koje Fond ne može da utiče ili koje ne zavise od Fonda, rokovi, dinamika i način sprovođenja planiranih aktivnosti će se uskladiti sa nastalim okolnostima.

U okviru troškova za navedene programske linije uračunati su troškovi evaluacije i monitoringa, što obuhvata angažovanje međunarodnih eksperata, ekspertske komisije i mentora koje procjenjujemo u bruto iznosu od 150.000,00 €. U slučaju da planirana sredstva iz određene programske linije ne budu ugovorena u cjelosti, Fond će ih preusmjeriti na druge programske aktivnosti, kako bi se na najbolji način iskoristio budžet opredijeljen za podršku inovativnim projektima u 2026. godini. Takođe, ukoliko dođe do ušteta u dijelu operativnih troškova, Fond može preusmjeriti troškove evaluacije i monitoringa sa programskih linija na operativne troškove, čime će osloboditi dodatna sredstva za podršku pozitivno ocijenjenih projekata koji su preporučeni za finansiranje od strane evaluatora ili Ekspertske komisije, ali se nalaze na rezervnoj listi jer nema dovoljno sredstava u okviru date programske linije.

Za sve programe, obezbijedena je adekvatna evaluacija po uzoru na međunarodno priznate standarde i prakse, primjenjujući principe transparentnosti i objektivnosti (međunarodni eksperti i međunarodna ekspertska komisija). Fond je donio Pravilnik o evaluacionom procesu kojim se propisuje način izbora evaluatora, Ekspertske komisije, kodeks ponašanja evaluatora i članova komisije, sprječavanje sukoba interesa, procedure za odabir projekata koji se finansiraju iz sredstava Fonda, kao i postupak donošenja odluke o finansiranju. Odabir evaluatora vrši se u skladu sa Pravilnikom o obliku i sadržaju elektronskog registra evaluatora i upisu u registar, kao i iz drugih dostupnih izvora potencijalnih evaluatora, vodeći računa o kvalifikacijama, vještinama i znanjima potrebnim za evaluaciju projekata kao i ciljevima programa Fonda unutar kojih se evaluiraju prijedlozi projekata.

Evaluacija projektnih prijedloga se može sprovesti u jednom ili dva kruga evaluacije, zavisno od ciljeva programa. U zavisnosti od vrste i ciljeva programa, projekte ocjenjuju međunarodni eksperti i Ekspertska komisija. Izuzetak su prijedlozi projekata do maksimalnog iznosa od 20.000 €, koje može ocjenjivati interna ili eksterna Komisija Fonda koju imenuje Izvršni direktor za taj program. Fond je do sada angažovao preko 250 različitih međunarodnih eksperata i evaluatora ocjenu projekata u prethodne četiri godine. Nakon zaključenja roka javnog poziva, svi prijedlozi projekata koji zadovoljavaju formalne uslove, ulaze u postupak evaluacije kako bi se ocijenila usklađenost projektnih prijedloga s evaluacionim kriterijumima važećim za određeni program.

Jako važan dodatni izvor finansiranja inovacija u Crnoj Gori jeste **Program ulaganja od posebnog značaja** za privredni i ekonomski interes Crne Gore. Odlukom o izmjenama i dopunama „Odluke o kriterijumima, načinu i postupku izbora lica koje može steći crnogorsko državljanstvo, prijemom radi realizacije posebnog programa ulaganja od posebnog značaja za privredni i ekonomski interes Crne Gore“, Vlade Crne Gore od 30.12.2021. godine, svaki aplikant, bio je u obavezi da, između ostalog, položi 100.000 eura na escrow račun za razvoj inovacionog ekosistema u Crnoj Gori. Prema jasno definisanim pravilima kojima se uređuje mehanizam programa ekonomskog državljanstva, tek nakon odobrenja državljanstva aplikantu, sredstva prelaze na žiro-račun Fonda. Članom 10 stav 1 tačka 3a escrow ugovora između Fonda za inovacije, Banke i Aplikanta, propisuje način deponovanja sredstava i precizira da se isplata sredstava po odobrenju aplikacije može vršiti isključivo na namjenski račun Fonda. U skladu sa navedenom procedurom odobravanja aplikacija tokom trajanja programa, sa escrow računa su na žiro-račun Fonda prenesena su sredstva u ukupnom iznosu od 31.200.000 eura. Sredstvima raspolaže Fond i mogu se namjenski trošiti uz prethodnu saglasnost Vlade.

Programom za nauku i inovacije 2026–2030 predviđeno je da se iz sredstava Programa ulaganja od posebnog značaja finansiraju i programi koje mogu sprovoditi i drugi akteri inovacionog ekosistema čije će aktivnosti dati doprinos razvoju inovacione djelatnosti u Crnoj Gori. S tim u

vezi, Programom za nauku i inovacije 2026–2030 predviđeno je da se iz sredstava Programa ulaganja od posebnog značaja za privredni i ekonomski interes Crne Gore finansiraju i programi koje će sprovoditi Naučno-tehnološki park Crne Gore, i to: LAUNCH@me (600.000,00 €), I4ME Hub (90.000,00 €) i „Montenegro Goes Abroad“ (800.000,00 €). Navedeni programi su sastavni dio Plana rada Naučno-tehnološkog parka za 2026. godinu, koji će se finansirati iz sredstava Programa ulaganja od posebnog značaja za privredni i ekonomski interes Crne Gore. Fond će, u skladu sa definisanom procedurom, nakon usvajanja planova rada Fonda i NTP-a za 2026. godinu, sklopiti ugovor sa NTP-om kojim će se definisati način, dinamika i uslovi korišćenja ovih sredstava.

Kada je u pitanju međunarodna saradnja, aktivnosti Fonda će tokom 2025. godine biti usmjerene na: intenziviranje saradnje sa međunarodnim institucijama i institucijama Evropske unije u cilju sprovođenja inovacione politike, jačanje institucionalnih i administrativnih kapaciteta, kao i kroz razmjenu znanja, iskustava i najboljih praksi, učešće Fonda u različitim međunarodnim i EU projektima i inicijativama, poboljšanje regionalne povezanosti u cilju snaženja inovacionog ekosistema i podrške razvoju startupova. Tokom 2026. godine poseban značaj biće posvećen intenziviranju saradnje sa Evropskim savjetom za inovacije (EIC) i Evropskim institutom za inovacije i tehnologiju (EIT), kao ključnim akterima u sprovođenju inovacione politike EU.

Kroz podršku Evropske unije (EU Reform Facility) implementira se projekat pod nazivom „Izgradnja efikasnog održivog i transformativnog javnog sektora (BEST-javni sektor) u Crnoj Gori“. Projekat implementira Svjetska banka iz grant sredstava dobijenih kroz Instrument pretprijetne pomoći (IPA III), a fond je jedan od korisnika podrške u okviru ovog projekta.

Takođe, uz ekspertsku podršku Svjetske banke, Fond će tokom 2026. godine organizovati različite događaje i aktivnosti usmjerene podršci inovacionoj zajednici i razvoju startupova.

Fond je u prethodnim godinama postigao značajne rezultate u cilju umrežavanja sa regionalnim i evropskim partnerima i promociji projekata iz oblasti inovacija koji se finansiraju iz EU fondova. U 2026. godini nastaviće se realizacija INNOVABLUE međunarodnog projekta finansiranog iz IPA ADRION programa, čiji je koordinator Digitalni inovacijski Hub InnovaMare iz Hrvatske, a Fond za inovacije učestvuje kao jedan od partnera na projektu. Takođe, Fond će nastaviti učešće u projektu ROBONET koji se finansira se u sklopu programa Interreg IPA Hrvatska – Bosna i Hercegovina – Crna Gora 2021-2027. Nastavlja se i realizacija NET4GREEN projekta, čiji je period realizacije do 31.12.2027. godine.

Pored navedenih projekata, Fond je sa partnerima iz regiona prijavio kao partner za podršku nekoliko novih međunarodnih projekata u sklopu EU Interreg IPA inicijativa i programa, čiji rezultati će biti poznati tokom 2026. godine.

Važno je istaći da je Fond za inovacije je pridruženi član EIT Water međunarodnog konzorcijuma koji okuplja 50 partnera iz 24 evropske države, uključujući vodeće univerzitete, istraživačke institute, industrijske kompanije, luke, organizacije civilnog sektora i inovacione mreže.

Fond će u 2026. godini intenzivno raditi na umrežavanju i kroz niz događaja omogućiti našoj inovativnoj zajednici prenos iskustva i znanja o investiranju u startup preduzetnike. U cilju bolje apsorpcije sredstava iz EU fondova Fond će sprovoditi aktivnosti i podršku korisnicima kako bi se što bolje pripremili za prijavljivanje inovacionih projekata sa međunarodnim partnerima za Horizon Europe, Interreg, Erasmus+, i ostale dostupne EU programe. Takođe, aktivnosti će se nastaviti u dijelu formiranja mreže kontakata sa biznis anđelima i fondovima rizičnog kapitala

(Venture capital) u cilju promovisanja crnogorskog startup ekosistema i podsticanja alternativnih načina finansiranja startup preduzeća iz Crne Gore.

Fond za inovacije Crne Gore ulazi u 2026. godinu sa jasnom vizijom da dodatno unaprijedi podršku inovacionoj zajednici, poveća prepoznatljivost svojih programa i osigura još veće povjerenje javnosti. Prošlogodišnji uspjesi su postavili temelje za ambiciozne planove, a Fond se fokusira na kontinuirani razvoj kroz unapređenje digitalnih platformi, organizaciju edukativnih događaja i jačanje odnosa sa medijima i međunarodnim partnerima. Jedan od ciljeva za 2026. godinu jeste dalje unapređenje digitalnih kanala komunikacije. Planirano je redizajniranje i optimizacija portala za prijave na programe podrške, kako bi korisnicima bilo omogućeno lakše i intuitivnije korišćenje sistema. Takođe, planirano je unapređenje web sajta Fonda (www.fondzainovacije.me) sa ciljem poboljšanja dostupnosti informacija i kvaliteta komunikacije sa javnošću. Ove aktivnosti doprinijeće jačanju povjerenja u rad Fonda, unaprijediće interakciju sa korisnicima i olakšati odgovore na korisnička pitanja. Fond će tokom 2026. godine organizovati niz edukativnih i informativnih događaja koji imaju za cilj da pruže detaljne informacije o dostupnim programima podrške i olakšaju proces prijavljivanja. Info dani će se održavati odmah nakon objave javnih poziva za svaki pojedinačni program, dok će online otvorena vrata biti organizovana jednom nedjeljno u toku trajanja poziva.

Fond će nastaviti aktivnosti na promociji robotike i inovacija među najmlađima kroz program „Robotika za najmlađe“. U septembru će Fond, povodom pet godina postojanja, realizovati promotivnu kampanju u okviru koje će biti predstavljeni rezultati posebnog istraživanja o efektima rada Fonda. Kampanja će imati za cilj dodatno jačanje vidljivosti Fonda i promociju inovacija koje nastaju uz njegovu podršku. Kraj godine biće obilježen tradicionalnom godišnjom svečanošću na kojoj će biti predstavljeni rezultati rada Fonda u 2026. godini, kao i postignuća korisnika njegovih programa. Ove aktivnosti biće dodatno podržane pripremom i distribucijom biltena namijenjenog različitim javnostima i medijima. Ovaj događaj predstavlja priliku za promociju postignuća, kao i za umrežavanje i razmjenu ideja između inovatora, investitora i predstavnika relevantnih institucija, čime se dodatno podstiče razvoj i povezivanje aktera inovacionog ekosistema.